

In de bodem komt alles samen: #hoedan?!

Samenwerken moet!

De duurzame ontwikkelingsdoelen (SDGs), opgesteld door de Verenigde Naties en ondertekend door Nederland vormen een flinke maatschappelijke opgave. SDG 15 'Leven op het land' stelt de bodem en al het leven dat daarvan afhangt zelf centraal. Tegelijkertijd draagt een gezonde, duurzaam gebruikte bodem bij aan het bereiken van bijna alle andere SDGs. Dit artikel gaat over hoe de bodem kan bijdragen aan duurzame stedelijke ontwikkeling en welke uitdagingen daarbij komen kijken. Dan zijn meer specifiek de SDGs duurzame steden en gemeenschappen (SDG 11), klimaatactie (SDG 13) en partnerschap om de doelen te bereiken (SDG 17) in beeld.

Door: Lidwien Besselink, Joyce van den Berg en Joke van Wensem

Over de auteur:

Lidwien Besselink en Joyce van den Berg zijn werkzaam bij de gemeente Amsterdam
Joke van Wensem is werkzaam bij het Ministerie van IenW

AANLEIDING

Mede door de komst van de Omgevingswet is de vraag naar een integrale aanpak in de stedelijke omgeving sterk toegenomen. Sectoraal werken is uit, integraal werken is in. Dat zien we ook in het bodemwerkveld, en niet alleen in de processen, maar ook fysiek. Met alle plannen die gemaakt worden is het dringen in de toch al schaarse ruimte die de bodem ons biedt. Er wordt gesproken over 'mee'-koppe-len en 'samenkoppelkansen'. En iedereen praat mee: stakeholders, burgerparticipatie en sociale cohesie zijn factoren van belang bij het inrichten van de omgeving en co-creatie is een hippe term. Maar 'hoe doe je dat dan' in de praktijk? Veel partijen moeten samenwerken om de gestelde doelen te bereiken, bijvoorbeeld verschillende diensten van een gemeente met elkaar, de gemeente met de burgers (participatie) en verschillende overheidslagen met elkaar. Aan de hand van de grote opgaven bij de gemeente Amsterdam wordt het belang van het tot stand brengen van partnerschappen om doelen te bereiken (SDG17) geïllustreerd.

SITUATIESCHETS AMSTERDAM

De ambities van de stad Amsterdam zijn groot. Bovenop een enorme bouw- en vervangingsopgave werken we aan duurzame oplossingen voor de energietransitie, klimaatadaptatie, mobiliteit, snel dataverkeer en een circulaire aanpak van afval en grondstoffen. De centrale vraag, geïllustreerd door figuur 3, is hoe we alle ambities tegelijkertijd, naast elkaar en in samenhang kunnen realiseren.

Elke ambitie vraagt om ruimte, die in Amsterdam schaars is. Een integrale aanpak is noodzakelijk om een leefbare en duurzame stad te ontwikkelen voor de toekomst. Dat vereist slim nadenken over regie op en een efficiënte inrichting van de ruimte, want we hebben last van ruimteconcurrentie. Dit geldt ook voor de bodem- en ondergrond in de stad. Deze kunnen bijdragen aan duurzame steden en gemeenschappen (SDG 11) en klimaatactie

(SDG 13), maar daarvoor is het wel nodig er van te voren goed (en dieper) over na te denken.

Want wanneer we de 'business-as-usual' aanpak blijven volgen:

- past het niet meer én
- werkt het niet meer in de Amsterdamse ondergrond!

Bodem en ondergrond laten zich nu eenmaal minder flexibel inrichten dan de wereld boven maaiveld. Om de doelen te bereiken is het tijd om met alle stakeholders na te denken over innovatieve, toekomstbestendige en integrale oplossingen voor de drukte onder het maaiveld (figuur 2). Meer informatie is te vinden in het boekje *Denk Dieper!* <https://www.amsterdam.nl/wonen-leef-omgeving/bodem/belang-integrale/>.

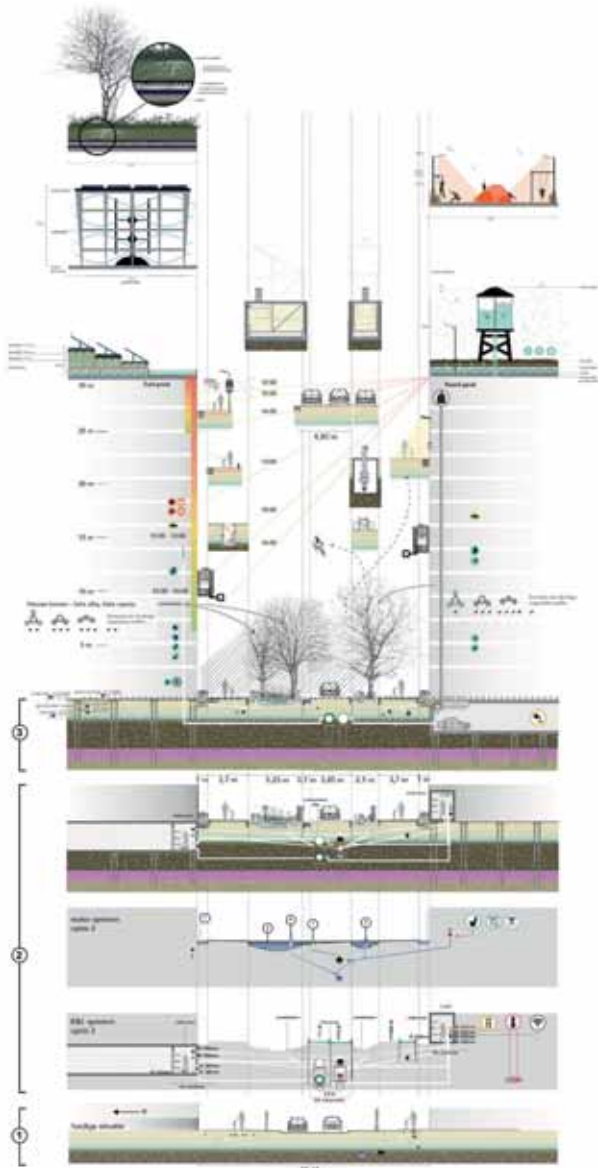
KOPPELKANSEN-PROJECT

Om stappen te gaan zetten in de geschetste vraagstukken, zowel inhoudelijk als qua regie, zijn waterbeheerder Waternet, netbeheerder Liander en de gemeente Amsterdam het Koppelkansen-project gestart. Voor Waternet en Liander was de belangrijkste aanleiding dat ze hun vervangingsopgaven niet halen. Dit traject is in 2018 gestart met het verkennen hoe deze partijen elkaar in de toekomst in de ondergrond tegenkomen en welke experimentele oplossingen denkbaar zijn. Daarbij toonden de partijen aan tafelsoms de moed om flink buiten hun eigen comfortzone te denken.

FIGUUR 1: CASUSGEBIEDEN.

FIGUUR 4: DOORSNEDE HOGEHILWEG.

- Soms zijn er nog lowtech mogelijkheden om kabels & leidingen en nutshuisjes beter te organiseren. Bijvoorbeeld door ze boven elkaar te stapelen, strenger te ordenen en nutshuisjes of serviceruimten in gebouwen te stoppen. Daardoor wordt wat ruimte gecreëerd voor nieuwe ondergrondse infrastructuur;
- In dichtbebouwde buurten zal dat waarschijnlijk weinig soelaas bieden en moeten we onze toevlucht gaan zoeken tot mantelbuizen, leidinggoten en strak beheerde leidingtunnels.

INVULLING REGIEROL OP DE ONDERGROND

Met het bedenken van slimme technische oplossingen komt echter ook het regievraagstuk steeds meer op de voorgrond te staan. Want wie is eigenlijk eigenaar van de ondergrond? Hoe komen we tot het bewustzijn dat de ondergrond collectief eigendom is, dat ten dienste staat van het totaal aan maatschappelijke opgaven? Hoe komen we, ondanks alle eigen belangen, tot een gezamenlijk gevoel van verantwoordelijkheid en hoe voer je dan de regie?

Naast de gemeente, met al zijn diensten, zijn er immers tal van partijen die daarin ook forse publieke en/of private belangen hebben. Nutsbedrijven en gemeente kibbelen nu al regelmatig over de plek voor een traforuimte of warmteoverdrachtstation. Voor het aanpassen van een paar kabels en leidingen voor het Victoriahotel (tegenover het Centraal Station) ligt het drukke kruispunt weken-

lang open. En dan te bedenken dat de grootste opgaven nog moeten komen en dat de energietransitie, klimaatverandering en moderne afvalinzameling extra claims gaan leggen op de ondergrond. Als we daar nu niet op anticiperen zal de wal het schip gaan keren en gaan we de gestelde ambities niet realiseren.

Dus hoe gaan we ervoor zorgen dat we gaan samenwerken in de ondergrond? In het Koppelkansen-project, waarin we samen met de belangrijkste stakeholders (Waternet, Liander) integrale ontwerpen gaan maken en waar we gezamenlijk op zoek gaan naar de oplossing met maximaal maatschappelijk rendement op te investeren euro's, is het vormgeven van de gezamenlijke governance-arrangementen de grootste uitdaging.

Wat we daarnaast opmerken is de behoefte aan een strakke en soms dwingende regie in de ondergrond. Amsterdam kent een lange traditie van samenwerking tussen kabel- en leidingbedrijven en de gemeente in het Amsterdamse Coördinatiestelsel. Maar hoe waardevol ook, de samenwerking was vooral technisch van aard en ieder benaderde de ondergrond vooral vanuit diens eigen optiek. Met de toenemende drukte in de ondergrond, de introductie van leidingtunnels, en het koppelen van warmtenetten is die vrijblijvendheid echter niet meer mogelijk. Intensievere vormen van samenwerking zijn onvermijdelijk.

We zullen dus na moeten denken over vormen van regie, ordening en beheer van de ondergrond die we in Nederland nog niet eerder hebben gezien. Eerste ideeën zijn om assets in de tijd en ruimte in relatie tot hun afschrijvingstermijn te rangschikken en dan te kijken wanneer de meest logische momenten zijn om de ondergrondse infrastructuur aan te passen, waarbij we uitgaan van een gefaseerde (vervangings)planning om op termijn de definitieve inrichting te realiseren. Verder wordt gewerkt aan het integraal aanbesteden en bundelen van de financiële middelen (GREX, vervanging, realisatie warmteplannen). Een complex en spannend proces, waar we nu ervaring mee gaan opdoen!

NOG BREDER DENKEN

In dit voorbeeld is samenwerking tussen Waternet, Liander en de gemeente Amsterdam tot stand gekomen naar aanleiding van de duurzame opgave. In andere situaties kan het nodig zijn dat nog veel breder wordt samengewerkt. Met de komst van de Omgevingswet worden participatieprocessen met burgers veel belangrijker. Sommige opgaven en uitdagingen in de ondergrond vergen samenwerking tussen gemeenten, en met andere overheidslagen. Omdat de opgaven complex zijn is kennis van de lokale en regionale kwaliteiten en mogelijkheden van bodem en ondergrond noodzakelijk. Samenwerken op het gebied van kennisontwikkeling en leren van elkaar is hierbij ook een aandachtspunt.

CONCLUSIES

De belangrijkste lessen uit dit voorbeeld van een van de 'drukste' ondergronden op een complexe bodem zijn:

- De ondergrondse ruimte is nodig om duurzame doelen te halen in stedelijk gebied (SDG 11);
- Daarbij moet ook rekening worden gehouden met de kwaliteiten van de bodem en geanticipeerd worden op deze kwaliteiten (bijvoorbeeld extra klimaatadaptatiemaatregelen, (SDG 13));
- Om de duurzame doelen te bereiken is het onontkoombaar om vooruit en breed te denken, en daarmee alle actoren in beeld te krijgen;
- Samenwerken, partnerschappen aangaan is noodzakelijk (SDG 17). Daarbij zijn 'uit de comfortzone komen' (voor individuele partners) en beantwoorden van vragen over de regie belangrijke opgaven;
- Samenwerken op het gebied van kennisontwikkeling en leren van elkaar is ook nodig.